

MIHAI I. KOGĂLNICEANU

Despre Cultură
și
Judecata Istoriei

BIBLIOTECA CERCULUI IEȘENILOR
No. 3

*Comunicare făcută la
Cercul leșenilor din Bu-
curești în Noembrie 1933.*

DESPRE CULTURĂ ȘI JUDECATA ISTORIEI

Incuviințându-mi a vă vorbi astăzi despre cultură și judecata istoriei nu mă pot opri a vă mărturisi că gândul de la care a pornit expunerea mea este acea magnifică manifestare prin care Cercul nostru al Eșenilor a amintit despre viața și activitatea lui **Dimitrie Alexandrescu dela Iași**. În acea zi de comemorare mi-am dat seamă cât de traionice și de hotărîtoare, pentru tot felul meu de a fi, de a gândi, de a privi viața românească, sunt influențele ce iradiază din această patrie a mea, care mă leagă atât de desăvârșit în cât anii trec și dese ori îndepărtarea mea de acolo crește, cu toate acestea lanțurile misterioase nu se moaie, nu se agată de alte ținuturi, ci vibrează armonios în sufletul meu la ori ce mărturisire, care cântă frumusețile patriei mele.

Intorcându-mă dela acea serbare, figura lui **Alexandrescu** nu înceta să-mi stăpânească **gândul**. Imi ziceam : iată un om care a trăit o viață obici-

nuită, ca mulți alții, care urmând o carieră a ajuns la situațiuni ce nu eșiau din comun, ci formau numai o petricică din mozaicul intelectual al bătrânului Iași. Suflet și un trup, merite și scăderi, tărie și slăbiciuni ca toată lumea de acolo, ca atâția alții. Și iată că săvârșindu-se din viață — sunt ani de atunci — a lăsat în urma sa lucrări, pare că făcute de o mulțime întreagă ; nici praful uitărei nu le poate acoperi, nici macina timpului să le distrugă. Privind opera sa, mă gândesc, aproape fără voia mea, la una din acele movili românești care și astăzi formează lanț la hotarele Moldovei, ridicate la muche de deal, secolii de vechi, legând un orizont de altul, și care în nopțile primejdioase trimiteau lumina departe, lumina de veghe, lumina de mântuire. Acea lumină Alexandrescu a lăsat-o neamului nostru sub formă de cultură. Zi cu zi, noapte cu noapte a adunat material de cultură și a construit acel monument după care se orientează generațiunea de astăzi, pe care vor clădi generațiile viitoare. Cine vede astăzi altfel pe dascălul dela Iași, de cât în această lumină strălucitoare ?

Nu e nimeni care să ridice o piatră în potriva sa. Așa sună judecata istoriei.

* * *

Fiind deprins de multă vreme ca în timpul meu liber să-mi culc gândurile dealungul timpurilor trecute, am găsit în perindarea acestora, două domnii în țara Moldovei, vrednice de a fi consi-

derate din punct de vedere a judecăței istoriei asupra faptelor acelor Domni în legătură cu dezvoltarea culturii noastre. Acești doi Domni sunt : Vasile Lupu și Mihail Sturza.

Vasile Lupu, străin — i se zicea Arbănașul, adică Albanez, Dimitrie Cantemir îl numea Vasile Alvanitul — a trăit în țară, pe care o cunoștea adânc și unde suise rangurile boerești înainte de a ocupa scaunul domniei, pe care l'a cucerit în fruntea unei mișcări naționale făcută de boeri și de popor în contra grecilor. Încă din primii ani de domnie, pe lângă frații săi și rudele doamnei sale Tudosca, cari aveau ranguri mari de boerie, începe să căpătuiască cu slujbele cele mari pe greci în frunte cu Cantacuzinî — străini pe atunci — astfel că în 1652, ultimul divan pe care îl cunoaștem de la Vasile Lupu, era compus din șapte greci și trei Români, dintre care unul, logofătul mare, nici nu putea fi grec pe acele timpuri¹⁾. După moartea doamnei Tudosca în 1639, se căsătorește cu o Cercezoaică, dar și toate fetele și le mărită cu străini și anume două cu Poloneji și una cu Timuș Cazacul²⁾.

În timpul domniei lui Vasile Lupu, boerii căpătuți de el ajung de a avea nenumărate moșii ; așa Gheorghe Hatmanul, fratele său cel mai mic, dă 18 moșii de zestre gineri-său Ursache Vistierul iar Toma Cantacuzino Vornicul lasă aproape 60 de

1) I. Tanoviceanu, Răsturnarea lui Vasile Lupu. Anal. Acad. Rom. Seria II, T. XXIV p. 121.

2) Idem p. 123.

moșii la un fiu și două fete iar frate-său Iordache Vistierul **dă zestre 30 de moșii fetei sale Catrina de și avea cinci copii**¹⁾).

Dacă parte din aceste latifundii erau zestre de la boerii români sau danie dela Domni, cele mai multe erau cumpărături de la bieți țărani, care le vindeau din pricina sărăciei. Mai ales lunga domnie a lui Vasile Lupu e plină de vânzări de răzăși făcute de țărani, din care unii, ca să scape de dări, se făceau vecini, adică robi ai pământului pe care odinioară ei erau stăpâni. Și Ion Tanoviceanu arătând acestea exclamă : Oh, cu câtă durere și cu câte lacrimi se vor fi despărțit atâtea mii de țărani de moșioarele lor²⁾).

Dar nu numai țăranii au fost năpăstuiți și siliți să se despoaie de pământul lor ci și boerii pământeni au cunoscut urgia domniei lui Vasile Lupu. Arhidiaconul Paul de Aleppo, secretarul patriarhului Macarie din Alexandria, care a locuit atunci Iașii mai mult timp scrie : Boerii greci cari formau curtea lui Vasile întrebuințaseră toate mijloacele pentru a îndepărta din slujbe și pentru a arunca pe Moldoveni la cea mai de jos treaptă a mizeriei ; așa că am văzut dintre cei mai mari și nobili bărbați în hainele cele mai ordinare.

Numeroasa familie a lui Vasile Lupu în mijlocul bogățiilor adunate în țară, ducea o viață cu totul desfrânată. „Insuși Domnul — zice Miron „Costin — cu sila a câte-va case de boeri luân-

1) Idem, p. 124.

2) Idem, p. 124.

„du-le fetele peste voia părinților la țiitorie, iar „oamenii de casa lui, nepoții lui Vasile Vodă, mai „mare silă făceau luând băeții oamenilor în silă „la curvie ; care toate faptele mai pre urmă s’au „arătat cu mare osândă asupra casei lui Vasile „Vodă“ și apoi mai departe scrie : „A privire era „aeve pedeapsa și stângerea casei lui Vasile Vodă „și poate osânda osândia pre oamenii de casa lui, „ales pre nepoții lui Vasile Vodă, pentru multe, „doară, câte au făcut și ei în vremile sele, sile și „scârnăvii“¹⁾.

Așa a trăit Vasile Lupu în belșug și desfrânare, fără pic de dragoste pentru țară. Așa a domnit 19 ani, în care timp a dus luptă de mai multe ori contra fratelui său în domnie Matei Basarab și s’a amestecat dese ori în afacerile patriarhilor creștini din imperiul turcesc și chiar în treburile politice ale Sultanului, cuvântul său la Constantinopol — dat fiind agerimea minții sale — având mare trecere, ce depășia cu mult situațiunea modestă de bey de țară Moldovenească.

Cu toate acestea domnia lui Vasile Lupu a însemnat pentru Iași o deplină prosperare, o împodobire vrednică de o Capitală, o mișcare literară și religioasă fără samăn în istoria Moldovei²⁾.

Vasile Lupu era un om învățat în toată puterea cuvântului. Limba lui cea de baștină, greccască

1) După I. Tanoviceanu op. cit. p. 11. Cronicele României. Kogălniceanu Ed. II p. 310, 347.

2) Gh. Ghibănescu. Din trecutul bisericii Române, p. 27. 1902 Iași.

o vorbea foarte bine. Paul de Aleppo scrie că Vasile Vodă avea o adâncă cunoștință a autorilor vechi și zice Xenopol : cea ce în gura unui grec nu se poate referi de cât la autorii eleni. Vasile Lupu era deci nu numai cunoscător al limbei grecești obișnuite pe timpul lui, dar avea și cunoștinți literare în autorii clasici ai antichității¹⁾. Această cultură stăpânită de mintea sa ageră și ascuțită a fost cauza determinantă a creării mișcării culturale în Moldova. Atât limba românească vorbită de popor, dar cetită până atunci în prea rare manuscrise ce nu puteau răspândi învățătura cât și cea slavonească cu care se slujia cuvântul Domnului în biserici și se scriau actele domnești într'un vocabular sărac și restrâns, precum și limba grecească bogată și vie, ce răspândea cultura prin însăși cunoașterea ei, au fost ocrotite de Vasile Lupu și nu se poate spune că sprijinind limba grecească, grecizatul domn a dus războiul contra celorlalte. Dacă a grecizat divanul Țărei, dacă a sprijinit pe greci și i-a înbogătit, dacă și-a făurit o armată de mercenari, în cea mai mare parte greci, aceasta a făcut-o din considerente politice, din cauza dependenței sale față de înalta Poartă supusă și dânsa influenței Fanarului și fiindcă n'avea încredere în boerii români învățați să se mănânce dela domnie. Dacă calculele sale politice ar fi necesitat de exemplu sprijinirea elementelor polone, de sigur că nu grecii ar fi pus stăpânire

1) A. D. Xenopol. Istoria Românilor din Dacia Traiană Vol. IV p. 14.

pe țara Moldovei, ci șleahtele polone. Deci limba grecească stăpână a culturii Orientului pe atunci, infiltrată deja în țările române, a fost sprijinită în Moldova fără ca limba românească și slovonă să fi suferit de pe urma învățatului domn. Toate actele culturale ale lui Vasile Lupu fac dovadă întru aceasta. Indată după sfârșirea zidirii frumoasei mănăstiri a Trei Erarhilor în 1639, cere de la Petru Movilă, mitropolitul Kievului ca să-i trimită dascăli iscusiți în slavonie și meșteri tiparnici spre a înființa pe lângă noua lui mănăstire o școală și o tipografie. În istoria bisericii rusești scrisă de Mitropolitul Moscovei Macarie cetim : „că Petru Moghilă duple repetită cerere a Voevodului moldovenesc Vasilie i-a trimis deja monahi bine încuviințați și bine învățați dascăli pentru înființarea școlei“¹). Școala ia ființă și însuși rectorul școlii din Kiev, ieromonahul Pociatski vine în țară și e numit în egumenatul mănăstirii Trei Erarhilor²). Xenopol adaugă : limba predării tuturor acestor obiecte era fără îndoială și în școala lui Vasile Lupu cea slavonă, în gura unor dascăli veniți din Kiev³). Trebuie să presupunem că pe lângă aceste învățături în colegiul din Iași se predă și limba română, cel puțin în clasele începătoare⁴). Contrar afirmărilor lui Dimitrie Cantemir care zicea că acea școală ar fi fost grecească,

1) Melchisedec. Notițe istorice și arheologice 1885, p. 195.

2) A. D. Xenopol. Op. Cit. Vol. IV, p. 81.

3) Idem, p. 83.

4) Melchisedec Op. Cit. p. 216.

Paul de Aleppo spune că Vasile Lupu a orânduit ca la Trei Erarhi să se cânte la o strană românește iar la cealaltă grecește, apoi că slujba religioasă se făcea pe jumătate în românește și că ar fi început a tipări cărți românești pentru poporul ce nu știa slavonește și că domnul ar fi zidit lângă mănăstire un mare colegiu românesc¹⁾.

În tipografia întemeiată în același timp la Trei Erarhi s'au tipărit următoarele cărți românești știute de noi : Cazania (adecă predici bazate pe câte un text din evanghelie) Mitropolitului Varlam intitulată „Carte românească de învățătură Dume-necele preste an și la praznice împărătești și la svănți mari“, tipărită la 1643. La 1645 Mitropolitul Varlam tipărește „Răspunsuri la catehismul calvinesc tipărit în Belgrad în 1642“ în urma gășirii unui asemenea exemlar în 1644 în Muntenia în casa boerului Udriște Năsturel. Tot în 1645 se tipăresc acolo „Cele șapte taine ale bisericei răsăritului“ în care se apără asemenea dogmele ortodoxe contra teoriilor calvine, care primeau numai două taine, iar în 1646 „Cartea românească de învățătură dela pravilele împărătești tălmăcită din limba elinească pe limba moldovenească“. Această din urmă carte numită și Pravila lui Vasile Lupu are în Muntenia pravile surori tipărite în timpul domniei lui Matei Basarab anume Pravila cea mică tipărită în mănăstirea Govora în 1640 și Pravila cea mare sau îndreptarea legii a lui Matei Basarab tipărită în Târgoviște în 1652. Caracte-

1) După Xenopol, idem p. 83.

ristic e că pe când tipărirea cărților muntenești se face în urma stăruinței a înalte fețe bisericești, în Pravila cea mare pomenindu-se numai de „bună voe a luminatului și blagocestivului meu domn Ioan Mateiu Basarab Voevod“¹⁾, Pravila moldovenească a fost tradusă și tipărită „după tocmala și nevoința (adecă străduința) Mariei Sale Domnului“²⁾. Apoi Pravila lui Matei Basarab, foarte voluminoasă, conține un amestec fenomenal de cele mai feliurite materii înșirate fără absolut nici o ordine³⁾, pe când Pravila lui Vasile Lupu este mult mai sistematică⁴⁾ și chiar în orânduirea lăuntrică a materiilor se vede urmat un sistem îndestul de consequent⁵⁾.

În uricul lui Ștefan Gheorghe după care s'a găsit o copie și din care reesă că Vasile Lupu a înzestrat școala dela Trei Erarhi cu trei moșii, cetim : „înțelegând voința și dorința celui mai sus scris Domn, care văzând mare lipsă de dascăli buni învățători în țara noastră, fără de care foarte mult pătimește și se întunecă fără învățătura cărței...“⁶⁾

Școala lui Vasile Lupu a funcționat până la 1652, când în timpul revoltei care a precedat căderea domnului, soborul călugărilor greci din Trei Erarhi au destituit și depărtat pe dascălii dela Kiev

1) Xenopol, idem p. 166.

2) Idem, p. 167.

3) Idem, p. 168.

4) Idem, p. 168.

5) Idem, p. 169.

6) Melchisedec op. cit. p. 188.

înlocuindu-i cu dascăli greci, obținând apoi în urmă dela domnul Ștefan Gheorghe trecerea moșilor dăruite școalei de Vasile Vodă asupra lor.

Clădirea mănăstirii Trei Erarhi și a altor biserici, restaurarea bisericii Golia, înființarea școalei Vasiliane și a tipografiei de acolo, tipărirea și răspândirea cărților românești, au dat memoriei lui Vasile Lupu dreptul la o eternă recunoștință din partea poporului român. Xenopol în Cartea 4-a a Istoriei sale a Românilor din Dacia Traiană în capitolul „Inrăurirea grecească”¹⁾, scriind despre eforturile inutile ale poporului român din timpul lui Vasile Lupu de a se scutura de greci zice : „poporul român pare a se lepăda de viață ; o tăcere adâncă începe a se face în jurul lui și din cadavrul său descompus samănă că se va forma o nouă existență, o odraslă grecească. De odată sună trâmbița redeșteptării și mortul reînvie, începe a se sbate, se scoală în picioare, pentru a reîntregi lupta cu puteri mai odihnite în timpul morții aparente de cât în un repaus liniștit și firesc“.

Sămânța culturii sămănate de Vasile Lupu a permis păstrarea conștiinței românești în timpurile cel mai nenorocite pentru țară și nu pot termina mai bine arătările mele despre acest domn, de cât citând stihul din Cartea românească de învățătură din 1643 a Mitropolitului Varlam menționată mai sus, cuvinte de conștientă profeție :

• 1) p. 19.

De unde Mari Domni spre laudă ș'au făcut cale
De acolo și Vasilie Vodă au început lucrările sale
Cu învățături ce în țeară sa temeliacesce
Nemuritoriu nume pre lume șie zidește.

* * *

Tocmai 200 de ani după înscăunarea lui Vasile Lupu, în anul 1834 își începe domnia în Iași, Mihail Vodă Sturza. Această epocă încă recentă, în-viiază în imaginația noastră, prin amintirile pe care mulți din părinții sau bunicii noștri ni le-au povestit și nu e totdeauna nevoie, pentru a o cunoaște, să răscolim documente ca atunci când voim să avem știre despre „fericitul întru vecinică „pomenire Domnul Vasile Voevod“. Viața însăși a lui Mihai Sturza s'a depănat cu mult dincolo de capătul domniei sale, căci a trăit aproape 90 de ani, stângându-se din viață în anul 1884. Sunt poate încă mulți dintre noi — și nu dintre cei mai bătrâni — care l'au văzut și au căutat să citească în ochii obosiți trecutul lui și cel al Moldovei. Un bătrân povestește unui tânăr, din trecut, ce i s'a povestit, el însuși tânăr fiind, de cătră un bătrân. Așa se leagă lanțul, când hârtia mucezește și se pierde. Așa se trec imaginele în succedările timpului, se întăresc credințele păstrate moștenire, așa trăește tradiția fie a unui nume, fie a unui neam. Nu mă pot opri de a vă povesti vorbele pe care acum câți-va ani mi le spunea răposatul Iacob Negrutzi. Văzând într'o zi pe fiul meu mai mic Ilie, a început a-mi zice :

„Uite cum stau aci, îmi amintesc, când copil
„fiind, mă ducea de mână tatăl meu Costache, la
„plimbare la Copou. Intr’una din aceste zile a tre-
„cut o brișcă cu un cal, care ducea la vale pe un
„bătrân. Și atunci tatăl meu m’a întrebat : Știi
„cine este acel bătrân ? E vornicul Ilie, părintele
„lui Mihalache Kogălniceanu. Și așa o dat Dum-
„nezeu și am văzut cinci generații din familia
„D-tale, căci pe bunicul D-tale l’am ascultat, pe
„tatăl D-tale l’am cunoscut, cu D-ta glumesc și
„mă amuză acum acest plod în rochie de fetiță“.

Domnia lui Mihai Sturza n’a cunoscut acea stră-
lucire exterioară pe care Vasile Lupu a dat-o la-
șului în zilele sale. Chiar dacă în secolul domniei
lui Lupu și chiar și în cel al 18-lea zburau capetele
domnilor, puterea lor de guvernare a țării era
nemărginită, iar nemulțumirea Turcilor în caz de
greșală a domnului sau în urma părilor ajunse la
înalta Poartă era de cele mai multe ori netezită
cu greutatea pungilor de bani. Domnii plăteau și
apoi își făceau voia. Turcii destul de toleranți nu
se amestecau în chestiunile bisericesti și în cele de
școală. Așa se explică activitatea culturală netur-
burată a lui Vasile Lupu. Sub domnia lui Mihai
Sturza situația era schimbată. Domnii nu mai tră-
iau sub teroarea cuvântului „firman“ și dacă luân-
du-și investitura la Constantinopol sărutau încă
papucul Sultanului¹⁾, actul de umilire avea mai
mult un caracter protocolar.

Însă strășnicia turcească fusese înlocuită în cea

1) Vezi A. D. Xenopol. Istoria Românilor, vol. VI p. 135.

mai mare parte cu influența împărăției rusești, așezată în coasta țărilor române. Hotarului Nistrului îi urmasse hotarul Prutului și colosul dela Nord nu făcea deosebire între popoare când era vorba să-și lărgească hotarele. Ultima ocupațiune rusească din 1828 a țărilor române a ținut până la 1834, lăsând în urma lor un instrument de dominare, regulamentul organic și câte un păzitor în fiecare Capitală a țărilor, pe consulul rusesc. În urma împărțirii dreptului de suzeranitate asupra țărilor române între Turci și Ruși prin convenția dela Akerman în 1826, consulii ruși aveau dreptul de a face observațiuni Domnitorilor ¹⁾ și amestecul lor în administrația țării a mers apoi atât de departe în cât nu se sfiau de a cere pe față domnitorului să schimbe pe cutare Ministru, care după părerea lor lucra contra intereselor moscovite, sau a cere domnului să revie asupra hotărârilor divanurilor judecătorești ²⁾ care nu dăduseră dreptate vre-unui boer prea plecată slugă a reprezentantului Curții Imperiale. În fața a tot puterniciei rusești, adunările țărilor devin instrumente docile ale consulilor, urmând pe Domn când acesta se arăta supus sau sculându-se împotriva lui, când nu voia să țină seamă de interesele Rusiei. Astfel căzu Alexandru Ghica din scaunul Munteniei în 1841 și dacă M. Sturza s'a putut menține la domnie încă 7 ani până în 1848, o datorește nu numai marelui credit de care se bucura pe lângă Ruși și extremei

1) Idem, p. 62.

2) Idem, p. 221.

sale abilități, dar și convingerei la care ajunsese Cabinetul din Petresburg în urma experienței făcută în Valahia¹⁾ cu aducerea lui Gh. Bibescu pe tron, că nu e de nici un folos, față de abuzurile și corupția claselor societății, să schimbe un domn cu altul.

Mihai Sturza a urmat cu totul politica rusască ; C. Mavrocordat spunea de el că n'a fost de cât „un gouverneur russe”), iar actele sale care au folosit țării Moldovei au fost desființate de el fără nici o împotrivire, atunci când politica rusească a cerut aceasta.

Acum câte-va amănunte despre om. Născut în 1795, împodobit cu cultură clasică, posedând minunat limba franceză, Mihail Sturza trecea de cel mai învățat boer din Moldova. N. Suțu în memoriile sale îl descrie : „spirit subtil, viclean, strălucitor prin cunoștiințele variate și ușurința vorbeli în franțuzește, grecește și românește. Era „phenix printre compatrioții sei³⁾“. Acestor calități datorește faptul de a fi numit de Scarlat Calimah Vodă în 1814, adică la vârsta de numai 19 ani epitrop al eforiei școlare alături de Veniamin Costache⁴⁾.

Ca șef al boerilor moldoveni refugiați în Bucovina sub Ioniță Sturza, protestează la consulul

1) I. C. Filitti, *Domniile Române sub Regulamentul Organic*, p. 545.

2) I. C. Filitti op. cit. p. 444.

3) Idem, p. 448.

4) Vezi E. Lovinescu, *Gheorghe Asachi, viața și opera lui*, p. 56, nota 2.

rusesc împotriva ridicărei persoanelor din condiția cea mai de jos la ranguri mari boerești¹⁾). Însă ajuhs Domn, lasă departe în urmă pe ruda sa, înmulțind numărul boerilor dela 853, câți erau la înscăunarea sa, la 3750 câți se aflau în 1849 la eșirea sa din țară²⁾).

În 1824 pentru a putea reîntra în țară, fără a fi arestat, cere a fi primit supus rus³⁾). Agentului austriac Lippa îi declară însă că Moldova i se pare tot atât de mare pentru dânsul Molodovan cât e de mare Rusia pentru Ruși sau Austria pentru Austriaci⁴⁾). Influența lui Sturza pe lângă Ruși crește. Kisselef îl numește în 1830 membru în comisia regulamentului Organic pentru Moldova alături de C. Pașcanu. Tot în acest an îi găsim numele într'un act prin care trei boeri Moldoveni îi promit 100 galbeni pentru a obține pentru ei slujba goștinei (antrepriza dărei pe oi și pe porci⁵⁾). Tot în 1830 e trimis cu Vilara și cu Asaki la Petersburg în vederea redactării definitive a proiectului Regulamentului Organic. În 1834 în urma stăruințelor rusești e numit Domn și plecând la Constantinopol pentru a-și lua învestitura se căsătorește după 12 ani dela despărțirea de prima nevastă, cu fiica lui Vogoride, refuzată de Glica, obligându-se

1) Xenopol op. cit. vol. VI, p. 48.

2) Idem, p. 232.

3) Idem, p. 51 și nota 2.

4) I. C. Filitti, op. cit. p. 445.

5) „Ion Neculce“, Buletinul muzeului municipal Iași Fasc. 5 p. 353, acta M. Kogălniceanu.

în scris față de grec, că timp de 10 ani nu va ridica chestia mănăstirilor închinată ¹⁾). Incepe Domnia. Sturza avea datorii mari mai ales față de zarații ovrei. Institue o comisie care să facă catagrafia jidovilor și a însemna pe acei care nu ar înfățișa nici o chezășie pentru ca unii ca aceștia să fie depărtați din pământul Moldovei. Evreii speriați aleargă la bancherul Michel Daniel care primit de Domn îi predă polițiile sale, de față fiind numai Petre Asachi. Datoria către doctorul Viala fu transformată în rentă viageră în schimbul unei mănoase situații medicale ²⁾). Sturza a făcut lucruri bune în administrație, dar vedea toate prin prizma interesului său personal. Șoseaua Moldovei ce unea Bucovina cu Galați, o lucrare trainică, a trebuit să treacă prin moșiile Domnului. Un alt Sturza, Dimitrie, fostul prim ministru al Regelui Carol I s'a împotrivit o viață întreagă contra construirii unei șosele cerută de un județ — Tutova mi se pare — de oarece șoseaua atingea moșia sa și Dimitrie Sturza nu voia să fie bănuț că pune situația sa politică în cumpănă pentru avantajul său personal.

Având un mare credit pe lângă Ruși, Mihai Sturza a numit în guvern numai boerii care îl serveau în marea poftă ce avea de a strânge avere. Izvoarele aducătoare de venituri ce curg în punga sa sunt de toate felurile. Vinde numirile și înălțările de ranguri boerești. Pentru Toderiță Balș

1) I. C. Filitti, op. cit. p. 445.

2) Idem, p. 455 după Kuch.

neîntrecut în vanitate, capătă o decorație turcească în briliante. Il numește inspector general al miliției și inventează pentru el titlul de baș boer. Balș adoptă pe Domn și îi lasă în 1840 întreaga sa avere¹⁾. Neculae Canta unul din confidenții lui Sturza, ca să ajungă Ministru de Interne, cumpără postul cu 3.000 galbeni²⁾. Odată un ram de administrație secat prin astfel de vânzări, domnul devine indiferent și interesul său pornește spre alte exacțiuni. Nici cele bisericești nu sunt respectate și când după senzaționala demisiune a Mitropolitului Veniamin, Sturza reușește a păși la alegerea succesorului său, se află că episcopul de Roman, Meletie Brandaburul se împrumutase în ajunul alegerii cu 17.000 galbeni. Meletie e ales Mitropolit³⁾. Schimburile de moșii rotunjesc de asemenea averea lui Sturza. Lua moșii din Bucovina și da moșii din Moldova, nesigur pare-se de viitorul său și doritor de a-și asigura averea sub scut străin⁴⁾. Se vorbea că o moșie schimbată din Moldova contra moșiilor bucovinene a Mănăstirii Slatina în vuloare de 50.000 galbeni, valora numai 13.000 galbeni⁵⁾. Afacerile din Bucovina fuseseră pregătite de mult. Încă în primul an de domnie Sturza se gândea să pue în siguranță o parte din averea ce avea să vie. Și era doară numit

1) Idem, p. 447.

2) Idem, p. 464.

3) Idem, p. 530. Vezi Michel Sturza et son administration. Bruxelles 1864, p.13.

4) Idem, p. 517.

5) Idem, p. 518.

domn pe viață. Agentul austriac Wallenburg raportează lui Metternich că Domnitorul dorește să dobândească o mare parte a proprietăților bisericesti ce sunt de vânzare în Bucovina. Și adaugă „prin acest chip Domnul Sturza s'ar găsi pus printr'o mare parte a averii sale sub legile și jurisdicția austriacă și ar fi astfel interesat a favoriza drepturile și interesele noastre în Moldova¹⁾. Sturza obține asemenea pentru fii săi Dumitru și Grigore luarea în arendă a multor moșii mănăstirești cu prețuri foarte scăzute²⁾.

Lista sa civilă mai mică în Moldova mai săracă, i se pare neîndestulătoare și cere stăruitor să fie egalată cu aceea a domnului Muntean³⁾, ceea ce îi reușește în 1843. Obține pentru el dela consulul rusesc taxa exportului cerealelor evaluată la 800.000 lei vechi pe an, sumele cassei rezervei și tot felul de alte avantaje⁴⁾. Regulamentul Organic e pus la contribuție și interpretat după cum interesele speciale cereau. Afacerile judecătorești, cumpăna dreptății dau prilej de îmbogățire. Nu degeaba Vasile Alexandri pune în scenă asemenea moravuri. Apostilele Domnului devin capricioase și ceea ce astăzi hotărește într'un fel, mâine hotărește altfel. În 1842 Domnul scrie că locuitorii moșiilor întoarse prin judecată „se pot înturna la

1) Idem. p. 448.

2) Idem p. 552, 553.

3) Idem, p. 506.

4) Idem, p. 528, după raportul din 2 Oct. 1843 al cons. austr. Eisenbach.

„urma lor, după buna lor voe, neputându-se face „vre o silă, fiind că sătenii Moldoveni sunt slobozi“. Iar în 1844 hotărește „că se va îngrădi cu „totul strămutarea dela un loc la altul, afară de „cei ce vor fi învoiți de visterie¹⁾“.

Averea se adună la avere și indigestia începe. De unde la începutul Domniei, Sturza pătrunde cu mintea lui ageră în toate tainele administrației. acum domnul e învinuit de indolență, lucrând foarte rar cu ministrii și lăsând pe slujbași să stoarcă banii norodului²⁾. Plângerile la Consul și la Petersburg se întetesc și chiar guvernul imperial găsește că situațiunea devine intolerabilă. Revolta prinde teren, se tipăresc broșuri prin care Vodă e ocărit. Se invocă însă argumentul că Sturza e deja bogat, pe când urmașul său ar avea de abea să înceapă drumul spre îmbogățire³⁾. Faimoasa broșură din 1846 tipărită la Bruxelles „Michel Sturza et son Administration“, face socoteala bogățiilor adunate de Domn și adunarea arată 2.168.600 galbeni⁴⁾ ; altele publicate ulterior taxează moșiile domnești la 4 milioane, iar plasamentele în străinătate și numerarul la alte 4.000.000 galbeni⁵⁾. Așa pleacă din țară în 1849, și gândul nostru se întoarce la fanarioții din tre-

1) Idem. p. 536.

2) Idem, p. 541.

3) Idem. p. 542.

4) p. 14.

5) I. C. Fiilitti. Op. cit. p. 548, după un memoriu contra lui Sturza din 1857 publicat de N. Iorga. Studii și doc. XVIII 12 sq.

cut, când strânsura averilor nu părăsea țara de cât odată cu Domnul fricos care, mânănd din urmă cele 40 sau 50 de care pline cu mătăsuri, blănuri juvaericeale și saci cu galbeni și fericiți că a scăpat la timp de lovitura morții, trecea noaptea granița țării pentru a duce o viață liniștită și bogată sau a putea da mai pe urmă, cu aurul strâns, o nouă lovitură la unul din scaunul țărilor române.

Un verset din Biblie pomeneste de o viață plină de păcate și de o singură faptă bună care deschide poarta raiului. Cu toate slăbiciunile și marile sale păcate, asemenea lui Vasile Lupu, Mihai Surza prin imboldul ce a dat învățământului în Moldova, are drept la recunoștința poporului român. Încă din fragedă vârstă, făcând parte din epitropia eforiei școlare, ajutat de inteligență și de studiile sale adânci, a putut pătrunde toate tainele problemei învățământului. Ca domn avu să rezolve importanta chestiune a restituirii celor trei moșii ce fuseseră dăruite de Vasile Lupu școalei dela Trei Erarhi. Dreptul de proprietate asupra moșilor, tănuir de călugării greci¹⁾ a fost descoperit din întâmplare după o copie a unui hrisov a lui Ștefan Gheorghe succesorul lui Vasile Lupu. Eforia școalelor aduce chestiunea înaintea lui Ioniță Vodă Sturza care amână procesul, iar Kisselef hotărî că se va supune spre întărirea Domnului viitor²⁾. Divanul lui Sturza, influențat de greci voia să a-

1) Xenopol, op. cit. vol. VI p. 255 nota 2 : E. Lovinescu op. cit. p. 64.

2) Lovinescu, p. 65.

mâne procesul până la regularea mănăstirilor închinate. Sturza ceru însă ținerea unui nou divan sub președinția sa și hotărî ca cele trei moșii să fie date în stăpânirea epitropiei școalelor¹⁾. Prin aceasta, moșiile au fost câștigate de învățământul românesc.

Dar faptele mari culturale ale lui Mihai Sturza au fost înființarea Academiei Mihăilene și trimiterea regulată a tinerilor români ca bursieri în străinătate pentru complectarea studiilor. Deocamdată deschide cursul anului I de filosofie la gimnaziul Vasilian redeschis, iar în 1835 cumpărând și casa lui Petrache Cazimir, se deschid cursurile Academiei cu mare pompă în ziua de 16 Iunie. Domnul însuși ținând cuvântarea de inaugurare²⁾. Primii profesori sunt Flechtenmacher francezul Maisonnabe, apoi doctorul naturalist Cihac. Patru ani după aceasta corpul profesoral începe să se complecteze cu tinerii români reînțorși din străinătate : Alexandru Costinescu, C. Zefirescu, Teodor Stamati, ardeleanul Petre Câmpăanu, apoi Săulescu. Domnul stăruie pentru înființarea unei biblioteci și dăruiește 600 volume alese. Trimiterea de bursieri continuă : Vasile Scriban Popescu care a fost Filaret Scriban, Leon Filipescu, Alecu și Grigore Romalo, Matei Millo. Gh. Panaitescu³⁾. Alți profesori sunt numiți care ridică valoarea cursurilor în limba românească la

1) Idem, p. 67.

2) Xenopol op. cit. p. 267 după Albina rom. 1835 p. 185 și urm.

3) I. C. Filitti, p. 590, 601.

înălțimi nebănuite : N. Docan, Ion Ionescu. M. Kogălniceanu, Ion Ghica. Activitatea Academiei și a tineretului întors din străinătate face să se desvolte în Iași un curent de idei noi și generoase, iar cuvintele de patrie, origine latină, independență, libertate și Unire au arătat guvernului rusesc, că țara pășea pe o cale nouă și că acea cale era potrivnică ideei de dominațiune rusească a țărilor române. Și de oarece Academia nu putea fi desființată, întrucât chiar Regulamentul Organic pomenea de școli mai înalte³⁾, s'a început sub inspirațiunea consulului rusesc să se iei tot felul de măsuri, să se invoace fel de fel de argumente, pentru ca Academia să nu mai poată fi un locaș național românesc. S'a invocat insuficiența și sărăcia limbei române, lipsa de cărți românești ; s'a cerut îndrumarea învățământului spre ramurile practice ca agricultura, industria și negoțul ; s'a pledat pentru oprirea fiilor de boeri de a pleca în străinătate înainte de a învăța la Academie și se cerea deci ținerea celor mai multe cursuri în franțuzește. Până și cărturarii români sunt câștigați acestor idei înșălătoare. Așa și C. Negruzi convenea că lipsesc cărțile necesare pentru studii mai înalte²⁾. Și voința consulului, obediența acum nepăsătoare a Domnului făcură ca scopul urmărit să fie ajuns ; în 1847 Academia Mihăileană fu transformată în Colegiu franțuzesc³⁾.

1) Xenopol, p. 287.

2) Filitti, p. 611.

3) Xenopol, p. 295.

Nu mai mult timp de cât școala lui Vasile Lupu dela Trei Erarhi, a îndeplinit Academia din Iași rolul ei cultural de luminare a tineretului românesc. Dar după cum deceniul de activitate culturală de la Trei Erarhi a putut sădi în poporul românesc forța latentă de păstrare a conștiinței românești, tot așa deceniul Academiei Mihăilene a făcut să se nască o flacără de deșteptare națională pe care n'a mai putut-o stânge nici chiar desființarea școalei. Puterile deșteptate au trecut peste Domn și au netezit drumul întregirii neamului românesc.

De aceia cu mare dreptate Regele Carol al II-lea deschizând anul acesta Cursurile Universității din Iași, a redat acestei Universități numele de Academia Mihăileană din Iași.

Oamenii trec, cultura rămâne. Judecata istoriei a deschis lui Vasile Lupu și lui Mihai Sturza larg poarta Panteonului nostru, unde se păstrează amintirea tuturor celor care au ajutat neamul nostru să-și înalțe și să-și înobileze gândul.

**TIP. ROMANE UNITE
BUCUREȘTI, VI
CALEA RAHOVEI, 42
Telefon 377/38**

PREȚUL LEI 10